

Dostoyevski'nin Eserlerinde Peygamber Algısı

Yakup AKYÜZ*

Özet

Dostoyevski eserlerinde evrensel Rus ideali içinde kalarak dinle ilgili düşüncelerini beyan etmiştir. Batı düşüncesi içinde gelişen Katoliklik, sosyalizm, nihilizm karşı çıktığı düşüncelerdir. O düşüncesinin temeline insanı koyarak varoluş felsefesini de temellendirmek istemiştir. Eserlerinde İsa'yı Tanrı'nın oğlu, Rus düşüncesinin yenileyicisi olarak görür. Onda inanmak için mucizeye gerek yoktur. Dostoyevski İslam dini ve Hazret-i Muhammed ile ilgili düşüncelerini de dile getirmiştir. İslam dinine yaklaşımı çoğu zaman siyasaldır ve olumsuzdur. İslam dini ve Hz. Muhammed'i değerlendirmesi oryantalist bakışla ve Rusya'nın Balkanlarda ki Pan-Slavist perspektifiyle uyusur gözükmektedir. Onun diğer dinlere bakışı evrensel Rus düşüncesinin milliyetçi söylemiyle uyumlu gözükmektedir.

Biz bu çalışmamızda Dostoyevski'nin romanları, anıları çerçevesinde peygamberliğe bakışı, peygamber olarak İsa'ya bakışı, mucize ve İslam dinine ve peygamberine bakışını incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Dostoyevski, İsa, mucize, İslam, Muhammed.

The Perception of Prophet in Dostoevsky's Works

Abstract

In his works, Dostoevsky declared his thoughts about religion staying in Russian Idea. Catholicism which developed in western thought, socialism and nihilism are among the thoughts that he opposed to. Putting people at the base of the idea, He also sought to justify the existential philosophy. In his works, he sees Jesus as "The Son of God" and "Regenerative of Russian Idea. According to him, there is no need to believe in miracles. Likewise, he approached to Islam in political aspects and assumed the negative attitude towards Islam and its Prophet Muhammad.

In this study, we will try to examine Dostoyevski's overview of prophecy, Jesus as a prophet, miracles, islam as a religion and its prophet in the context of his novels and memories.

Keywords: Dostoevsky, Jesus, miracles, Islam, Muhammed.

* Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Din Felsefesi A.B.D.
yakupakyuz70@hotmail.com

Giriş

Dostoyevski(1821-1881) eserlerinde insanı anlamaya, anladığı insanın betimlemesini yaparak bizlere sunmaya çalışmıştır. İnsan onun eserlerinin temelidir. İnsan yoksa diğer varlıklar anlamını kaybetmektedir. O, düşüncesinin temeline insanı koymuş, diğer varlıkları insan bakışı ile temellendirmiştir.

Dostoyevski'nin insana bakışına, yaşadığı çağda Rus halkının geçirdiği çalkantılı dönem çok büyük bir etki yapmıştır. O, insanların bazı ideolojiler ve yanlış bulduğu din algısı ile yozlaştığı kanaatindedir. Avrupa'daki bilimsel gelişmeler ve Rönesans'ın etkisi ile başlayan dönüşüm ve değişim Rus toplumuna da sıçramıştır. Ancak bu değişim ve dönüşüm Batı toplumunun ekonomik ve sosyal yapısını kökten etkilemiş, Ortaçağdaki Tanrı merkezli düşüncenin yerini insanı temele alan bir yapıya kavuşturmuştur. Avrupa düşüncesindeki gelişmeler, I.Petro (büyük) ile batılılaşmaya başlayan Rus toplumunu da kendi başına bırakmamış, Rus halkı değişim ve devrim fikirleriyle düşünce dünyalarını süslemişlerdir.

Dostoyevski Rus toplumunu derinden etkileyen değişim ve devrim fikirlerinin farkındadır. Hatta Sibiryaya sürgünü öncesi kendisi de Petraşevskici'ler grubu olarak adlandırılan, devrimi hayal eden gurubun içinde yer almış, yakalanınca idam cezası almış ve çarın affetmesi ile on yıl Sibiryada sürgün hayatı yaşamıştır. Kendisi daha sonraları içinde yer aldığı Batı kaynaklı devrimci, ateist ve Rus gelenek ve göreneklerini hiçe sayan Batı düşüncesine karşı çıkmış ve mücadele etmiştir. Bu bağlamda da Rus halkının değer yargılarına aykırı şeyler yazdığını düşündüğü Tolstoy, Turgenyev gibi yazarları eleştirmekten kaçınmamıştır. *Cinler* adlı eserinde onu "Karmazinov" karakteri ile tahlil etmiş, Rus gençliğinin saf düşüncelerini bulandıran biri olarak tasvir etmiştir.¹ Yani o, Rus toplumuna gelen tehlikenin farkındadır. Ona göre Batı Katolik kilisesi dinsiz, Batı düşüncesi de yozlaşmıştır. Hatta içinde yer aldığı gurup olan Petraşevskiciler ateisttirler.² Dosto-

1 Dostoyevski, *Cinler*, Çev. Ergin Altay, İstanbul, 2013, s.368-370.

2 Camus, Albert, *Başkaldıran İnsan*, Çev. Tahsin Yücel, İstanbul, 2013, s.202.

yevski eserlerinde kendince tahrif edildiğini düşündüğü düşüncelere karşı mücadele etmiş ve Rus toplumuna yeni bir Rus ideali sunmak istemiştir. Aynı yüzyılda Osmanlı imparatorluğunun ve diğer Doğu toplumlarının da benzer bir Batı etkisi ile karşı karşıya olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

İşte bu noktada Dostoyevski insan ve insanı kuşatan bütün sorunlara el atmış, bunları eserlerinde sorgulamıştır. Dostoyevski insanla ilgili varoluşsal problemleri yazdığı romanlarında felsefi bakışla ele almıştır. O bu hususu da “ felsefeye zayıfım, ama felsefeye olan sevgim çok güçlü. En azından kök bilgisel anlamıyla bakıldığında, felsefenin baş koşulu felsefeyi sevmek değil midir zaten demiştir.”³Berdyaev, Dostoyevski'nin edebiyat içinde felsefe problemlerini mezcetmesini “Dostoyevski felsefeden çok az şey öğrenmiştir, ama buna karşın felsefeye çok şeyler öğretmiştir”⁴ sözü ile açıklamıştır. O, düşünce dünyasında insana ait olan konuları işlemiş ve insanın varlığını sorgulamaktan kaçınmamıştır. Onun eserlerinin temelinde insan ve onun özgürlüğü sorunu yer almaktadır. Berdyaev, “Dostoyevski'yi ilgilendiren Tanrı'dan çok insanın yazgısı ve insan ruhunun bilmecesiydi; onda saplantı teoloji değil (din bilim) değil, antropolojydi. Doğaya bağlı puta tapan gibi çözümlenmesi gereken şey Tanrı sorunu değildi. İnsanın ruhuymdu. İnsan Tanrı sorunuyla karşı karşıyaydı, Tanrı karşısında insan sorunu vardı”⁵ demektedir.

Dostoyevski felsefesinde karşılaşılan felsefi sorunlar etik, ontolojik ve epistemolojik bağlamda ele alınıp değerlendirilebilir. Yani sorunlara felsefenin temel alanlarının bakış açısı ile bakarak değerlendirme yapmak mümkün gözükmemektedir. Etik olarak insan, iyi-kötü, bu âlem-öbür âlem çatışması içinde hangisini tercih etmelidir? İnsan doyumsuz arzularına teslim olarak süfli bir yaşam mı sürmeli yoksa arzularını doyuma kavuşturmak için her türlü yolu mubah mı görülmelidir? Ontolojik olarak zamandan bağımsız temel gerçekliğin ne olduğuna nasıl karar vermeliyiz? Değişim içindeki maddenin değişim süreci mi ön plana çıkarılmalı yoksa Hıristiyanlığın Tanrı ve değişim algısı mı geçerli kılınmalıdır? Epistemolojik açıdan ise, insanın yaşadığı yetke bunalımı içinde insan kime ya da neye güvenmelidir? İnsan bilginin ve deneyin gerekliliği olarak duyularının söylediklerine mi yoksa vahyin yani İsa'nın buyurduklarına mı kulak vermelidir? Dostoyevski düşünce dünyasında bu temel sorular karşısında her iki düşünüşün karakterlerini de eserlerine yansıtmiş, insanın varlık âlemindeki anlamını ya da anlamsızlığını vurgulamıştır.⁶

Berdyaev, Dostoyevski sorununu dile getirirken Dostoyevski yazınının temel sorunu “insan ve özgürlüğü” derken haklıdır. Ancak o eserlerinde insanı Tanrı algısından yoksun olarak tasvir ettiği ilk dönem eserlerinde insanın boşlukta kaldı-

3 Güçlü, Abdülbaki vd., Felsefe Sözlüğü, Ankara, 2002, s.428.

4 Güçlü, Abdülbaki vd., a.g.e., s.429.

5 Berdyaev, Nikolay Aleksandroviç, Dostoyevski, Çev. Ender Gürol, İstanbul, 1998, s.16.

6 Güçlü, Abdülbaki vd., a.g.e., s.428.

ğını, insanın hiçliğe, insanın anlamsızlığa, ahlaksızlığa ve ateizme savrulduğunun da farkına varmıştır. Dostoyevski insanı temel alan teist varoluşçu olarak gözükmektedir. Ancak onun varoluşçuluğu, ateist varoluşçularda olduğu gibi insanı bir hiçliğe ve ahlaksızlığa götürmemiş ve insanları Tanrı yazgısından kaçamayacakları sonucuna ulaştırmıştır. O, insanı hareket noktasına koyarak Tanrı ve dinin diğer metafizik problemlerini de anlama, algılama ve yorumlama çabası içerisinde olmuştur. İşte bu problemlerden bir tanesi de Tanrı'nın insanlara uyarıcı olarak gönderdiği ve onları ayet ve mucizeleri ile desteklediği Peygamber anlayışıdır. O halde Dostoyevski'de peygamber sorununa bakmadan önce ona göre insan nedir? İnsan nasıl bir varlıktır? soruları cevaplandırılmalıdır. İnsan'a bakışından sonra Dostoyevski'nin düşünce anlayışında Peygamberin rolü nedir? sorusunu özellikle metafizik ve ahlak tartışmalarının yoğun olarak yer aldığı *Suç ve Ceza*, *Cinler*, *Budala* ve *Karamazov Kardeşler* adlı eserlerini temel alarak cevaplandırmaya çalışacağız. Ancak çalışmamızda mümkün olduğu ölçüde onun diğer eserleri de göz önünde tutulacaktır.

1. Dostoyevski'nin Peygamber Algısını Oluşturan Unsurlar: İnsan Algısı, Rusya'ya Bakış ve İsa Karşıtı Düşünceler

Dostoyevski'nin insana bakışı karmaşıktır. Onun bazı romanlarında insan mutludur, ulvi bir amaca hizmet eder, Tanrı'nın emirlerine uyar, sevgi dolu, yaptığı kötülüklerden acı duyar ve vicdanında günahlarının pişmanlığını son zerresine kadar hisseder. Bazı romanlarında ise insan, süfli olanı aşağılık bir şekilde yaşayan, bundan haz duyan, *Faust*'ta ya da İvan Karamazov karakterindeki gibi ruhunu şeytana satan, baba katili, çocuklara tecavüz ederek onların kendilerini asmalarına neden olan, bütün eylemlerinin sonunda da ruhunda en ufak bir pişmanlık duymayan insan karakteri vardır. O halde insan nedir? Bütün iyiliklerin kendinde toplandığı yüce bir varlık mı, yoksa bir hayvan mı? İnsan, yüce bir varlıksa bu mertebeye nasıl çıkmış; eğer hayvansa bu hale nasıl gelebilmiştir?

Dostoyevski'nin insanı iyi-kötü arasında gider gelir. Ama birinde karar kılmaz. Onun düşünce dünyasında kötüler ve iyiler vardır. Bazı kişiler ise bu iki duygu arasında gelgitler yaşamaktadır. Onun dünyasının insanları yaşamda sınır tanımayan insanlardır. Kendisi bu durumu "Hayatım boyunca her yerde sınırları aştım, ölçüyü kaçırdım"⁷ifadesi ile dile getirmektedir. Onun kişileri her duyguyu sınırını bilmeksizin yaşamaktadırlar. Kişiler aşkı bile ölümcül bir aşktan nefrete dönüştürmektedir. Bunu Nastasya Filpovna "her şeyi tutku haline getiriyorsun"⁸söylemi ile dile getirir. Zweig'in söylemi ile "onda ahenk demek hareketsizlik demektir; benliğinin birbirine karşıt olan yönlerini, bir yanda Tanrı'ya, öte yanda şeytana

7 Zweig, Stefan, Üç Büyük Usta, Balzac, Dickens, Dostoyevski, Çev. Ayda Yörükcan, İstanbul,1995, s.122.

8 Dostoyevski, Budala, Çev. Nihal Yalaza Taluy, İstanbul, 1969, c.2, s.246.

varacak şekilde geliştirmiş ve bu ikisinin arasına da bir evreni yerleştirmiştir.”⁹O halde kimdir Dostoyevski'nin insanı? Hasta ruhlu kişiler midirler? Yoksa ulvi, yüce ruhlu kişiler mi?

O, insan kimdir sorusunu yaşamında kendi kendine sorarak, cevabını bulma uğraşısı içinde yaşamını tamamlamıştır. Dostoyevski insanın varlığında yaşadığı çelişkili ve hastalıklı durumu *Yeraltından Notlar* adlı kitabında dile getirir ve şöyle der. “Ben hasta bir insanım... Ben kötü bir insanım. Sevimsiz bir insanım. Bence karaciğerim hasta. Fakat hastalığımın hiçbir halt anlamıyorum ve herhalde neredem ağrıyor onu da bilmiyorum.”¹⁰Yazar burada insanın bunalım içinde olduğunu açıkça dile getirmiştir. Ona göre insan iyi ve kötü arasındaki duygularla mücadele içindedir. İnsan yaratmayı ve yol açmayı sever, bu tartışılmaz bir şeydir. Ama neden yıkımı ve kaosu da delicesine sever? “İşte bunu açıklayın” der.¹¹

Dostoyevski'nin insanı kendi kendisi ile ve çevresiyle mücadele içindedir. Onu anlamlı hale getirecek olan ise yine kendisidir. O, bazen insanı hor görür, anlamsız bulur, bazı insanların yaşadığı yaşayış tarzından dolayı yaşamlarının bile anlamsız olduğunu vurgular. Bazı insanların hayatta bir böcek kadar bile değeri olmadığını, bir bitin öldürüldüğü gibi öldürülerek toplumdaki ayıklanması gerektiğini ön plana çıkarır. *Suç ve Ceza*'da Raskolnikov'un yaşlı tefeci kadını öldürürken sahip olduğu duygu ile *Karamazov Kardeşler*'de Dimitri'nin kendi babası hakkındaki öldürülmeyi hak eden, toplumdaki zararlı olduğu için kaldırılması gerekli zavallı bir kişi düşüncesi eşdeğerdir. Bu düşüncesini Sibiryada mahkûmiyet günlerini anlattığı günlerinde A-v kişisi hakkında da dile getirerek şöyle demiştir.

“Bu iğrenç yaratığın varlığını daima doğanın bir hatası saymışımdır. Kartiller, günahkârlar ve uslanmaz caniler arasında yıllarımı geçirmiş olmama rağmen, kesinlikle şunu söyleyebilirim ki A-v kadar ahlaki çöküntüye uğramış, onun kadar küstahça hayâsız ve onun kadar alçak birine kesinlikle bir daha rastlamadım. Aramızda baba katili vardı ama o bile A-v den dürüst ve insancıldı. Cezaevindeki tüm yaşantım süresince A-v benim gözümde, dişleri ve midesi olan bir et parçasıydı. En hayvani, en kaba fiziksel zevkler için can atan, örtbas edildiği sürece soğukkanlılıkla cinayet işleyebilecek, gözünü kırpmadan adam bıçaklayabilecek bir yaratılıştaydı”¹² der ve devam eder “Eğer kişinin kendi iç kuralları yoksa ya da o kişi kanunlarla kısıtlanmamışsa, maddiliğin tek başına neler yaratabileceğinin tipik bir örneği idi. O bir ucube, içi Quasimodo'nun yüzü kadar çirkin bir yaratıktı... Bence bu adamın toplumda bulunmasındansa, yanğın çıksın, veba yayılsın, kıtlık çekilsin daha iyi”¹³

9 Zweig, a.g.e., s.123,126.

10 Dostoyevski, *Yer Altından Notlar*, Çev. Sabri Gürses, İstanbul, 2013, s.25.

11 Dostoyevski, a.g.e., s.54.

12 Dostoyevski, a.g.e., s.125.

13 Dostoyevski, a.g.e., s.126.

O yukarıda anlatılan insan tipinin toplumda varlığını sürdürmesini veya salgınlarından bile tehlikeli bulmaktadır. Kanaatimizce de toplu salgınlar toplumu biyolojik olarak yok ederken sosyolojik bir yıkıma yol açmaz. Ama Dostoyevski'nin betimlediği kişi toplumun sosyolojik bütünlüğün bozan bir mikrobu andırmaktadır. Karşı çıkışı da onun bu yönüne olsa gerektir. Ancak bu kişilerin öldürülmesi gerektiği fikri ise olumsuz ve aşırı bir fikir olarak görülmelidir.

Görüleceği üzere insan iyilik ve kötülük yapma hususunda toplum tarafından kuşatılmıştır. İnsan iradesi ve özgürlüğü ile ikisinden birini tercih etmek zorundadır. Ayrıca Rus insanı eleştirdiği Batı kültürü, Katoliklik, nihilizm, ateizm düşüncesi ile de kuşatılmıştır. İnsanın bu karmaşadan kurtulabilmesi için ne yapması, nasıl davranması gerektiği sorusu onun düşüncesinde başat rol oynayacaktır.

Dostoyevski Rus halkının kurtuluşunu yukarıda yozlaşmış yapılar olarak adlandırdığı sistemlerden kurtarması gerektiği düşüncesinde bulur. Çünkü o düşünce dünyasında, Rusya ve İsa'nın Rus düşüncesi içinde yeniden doğuşuna büyük bir önem atfetmektedir. O halde burada yozlaşmış olarak gördüğü düşünce yapılarına temas etmemiz faydalı olacaktır.

O, Rus toplumunun I. Petro zamanından itibaren batılılaşma yolunda atmış olduğu, bir dönem kendisinin de yer aldığı değişimden rahatsızlık duymaktadır. Ona göre batılılaşma hareketi Rus toplumu için tek taraflı işlemiş, bu hareket Rus toplumunun yapısını bozmuştur. Batılılaşma bilimsel olarak birçok güzelliğe neden olmuşsa da sosyal ve kültürel olarak yozlaşmaya yol açmıştır. Hatta o Puşkin'in ölümünün 100. Yılı anısına yaptığı konuşmada bu duruma dikkat çekmiştir. Kendisi Avrupa seyahatlerine çıkmış ancak o bu seyahatleri esnasında bile vatan özlemi çekmiştir.

Batılılaşma karşıtı olduğu için Batı düşüncesine sığınan Rus yazarlara da karşı durmuştur. Onun nazarında Turgenyev böyle birisidir. Çünkü Turgenyev şöyle demiştir. "Alman denizine balıklama daldım. Nihayet bu denizden çıktığım zaman, kendimi "batılılaşmış" buldum. Ömrümün sonuna kadar da öyle kaldım."¹⁴ Dostoyevski ise batılılaşmanın tam karşısında durmaktadır. Turgenyev'in *Babalar ve Oğullar* romanında "Bazarov" karakteri ile dile getirdiği Rus gençliğinin nihilist bir söylemle yetişmesine karşıdır. Bazarov'un değerleri yerle bir eden tavrı Rus toplumunu yok olmaya sürüklemektedir. Bazarov bu sözcüğün "nihil", yani hiç sözcüğünden geldiğini, hiçbir şey tanımayan bir adam demek olduğunu, *Nihilistin* ise hiçbir otorite önünde eğilmeyen, ne kadar saygı değer olursa olsun hiçbir prensibe inanmayan adamı ifade ettiğini söyler.¹⁵ İşte Turgenyev'in "Bazarov" karakteri ile düşlediği nihilist, değer yargısı taşımayan bir Rus gençliği hayal etmek Dostoyevski için acıdır.

14 Ediz, Hasan Ali, Önsöz, Turgenyev, Babalar ve Çocuklar, Çev. Hasan Ali Ediz, Vasıf Onat, İstanbul, 1999, s.6.

15 Turgenyev, a.g.e., s.57.

Dostoyevski, Liberal Rus aydınlarının da Rus toplumu için yararlı olmadığı kanaatini taşımaktadır. Liberalizmin, eski din adamları ve eski derebeyleri arasından çıktığını belirtir. Ona göre Rus liberalizmi, mevcut düzene değil, her şeyin esasına, doğrudan doğruya Rusya'ya yöneltilmiş bir hücumdur. Benim sözünü ettiğim liberal o haldedir ki Rusya'yı da kendisini de inkâr ediyor. Yani öz anasından nefret ediyor, onu dövüyor¹⁶ şeklinde açıklamaktadır.

Dostoyevski'nin şiddetli eleştirisi getirdiği bir diğer yapı ise putperestliğin şekil değiştirmiş hali olarak gördüğü Katolikliktir. Katoliklik şeytan suretine bürünmüş deccaldır.¹⁷ Halkı aldatmakta ve sömürmektedir. O Katolikliğe eleştirisini aşağıda vereceğimiz düşünceleri ile açık bir şekilde yöneltmiştir.

“Katoliklik, Hıristiyanlığın dışında bir dindir. İlkini kabul etmek gerek. Öte yandan bence Roma Katolikliği inkârcılıktan da kötü bir şeydir. Tabiatıyla bütün bunlar benim düşüncelerim. İnkârcılık insanı tam bir hiçliğe yöneltiyor. Katoliklik bu bakımdan daha da ileri: bozulmuş, yanlış yorumlanmış, gerçeğin tam zıttı bir İsa'yı, bir deccalı sunuyor bizlere. Size yemin ederim ki, böyledir bu. Roma Katolikliği, yalnızca kilisenin varlığına, bütün siyasi iktidarın kilisede toplanmasının gerekliliğine inanıyor. Bence, Roma Katolikliği bir din bile değil, sadece Batı Roma İmparatorluğunun devamıdır. Dinden başlayarak her şey, bu temele dayanmaktadır. Papa bütün dünyayı zapt ederek tahta geçti, kılıcı eline aldı. O zamandan beri de kılıcın yanına yalan, hile, taassup, ihanet kattılar. İnsanlığın en kutsal, içten ateşli duygularıyla oynadılar. Her şeyi, paraya, adi, geçici iktidar düşkünlüğüne bağladılar. Deccal mezhebi değildir de nedir bu? İnkârcılığa nasıl yataklık etmez böyle bir din! İnkârcılık onlardan çıktı, Roma Katolikliğinin ta kendisinden. Her şeyin başında Katolik kendi kendine inanabilir mi? İnkârcılığı onlara karşı duyulan nefret besledi; Katolik yalanının manevi güçsüzlüğünün ürünüdür o! Bizde ancak köksüz kalmış bazı zümreler inançlarımızı kaybetmişlerdir. Oysa Avrupa'da muazzam halk kitleleri inanmamağa başladılar. Buna ilkin cehalet ve yalan, şimdi de taassup, kiliseye Hıristiyanlığa karşı nefret sebep oldu.”¹⁸

Dostoyevski Rusya için diğer bir tehdit olarak ta toplumda küçük bir azınlığın çoğunluğu yönetmesinde görür. *Cinler* adlı eserinde Şigalevcilik olarak nitelediği bu düşüncüyü, sınırsız bir özgürlükten çıkıp, sınırsız bir despotizmle toplumu yönetmeye karar kılmak olarak tanımlamıştır.¹⁹ Bir diğer eserinde ise Şigalevcilik dediği Sosyalizmin tehlikesini “O da kardeşi inkârcılık gibi, ahlak bakımın-

16 Dostoyevski, Budala, c.2, s.20-21.

17 Batı düşüncesinde de aydınlanmadan sonra Katolik düşünceye Deccal nitelemesi yapılmış olup Nietzsche bu hususu *Deccal-Hıristiyan Karşısı* adlı kitabında dile getirmiştir. O, bu eserinde Hıristiyan düşünceye karşı geliştirdiği olumsuz düşüncüyü ve eleştirilerini açık şekilde belirtmiştir. Nietzsche, Friedrich, Deccal, Hıristiyan Karşısı, Çev. Arzu Yarbaş, İzmir, 2011, s.16,32-34, 38, 112-113.

18 Dostoyevski, a.g.e., c.2, s.277.

19 Dostoyevski, *Cinler*, s.401.

dan Katolikliğin karşısında olarak, dinin yitirdiği manevi iktidarı ele geçirip, kuru kılığa uğramış insanın manevi susuzluğun gidermek ve İsa eliyle değil, zorla baskıyla onu kurtarabilmek için tam bir ümitsizlikten doğmuştur. Zor gücüyle özgürlük, kılıçla, kanla ele geçirilmiş bir birleşme peşindedir. “Tanrıya inanma, mülk sahibi olma, kişiliğini yitir, ya kardeşlik ya ölüm, iki milyon kelle”²⁰ sözü ile sosyalist düşüncenin tehlikeli sloganına dikkat çekmek istemiştir. Gerçekten de Dostoyevski'nin öngörülerini kendisinin ölümünden kısa bir süre sonra gerçekleşmiş, Rus toplumu sosyalist yönetimin baskısına uzun yıllar maruz kalmıştır.

O, hızla çöküşe doğru giden Rus toplumu için kurtuluşu, Rus idealinin doğuşunda görür. Bu ise İsa'nın yeniden Rus olarak gelmesidir. Bu hayalini “Batıya karşı sakladığımız ve artık onların tanımadığı İsa'mızın zaferi parlamalıdır. Karşılarına Rus medeniyetini çıkararak alt etmeliyiz onları”²¹ sözü ile belirtmiştir. Toplumda otoritenin, sınırsız hükmetme gücünün kardeşliği yok ederek başkalarını ezmeye, çevresini aşağılamaya, Tanrı'nın yaratıklarını hoşgörüsüzlüğe, hatta kişinin güç hırsı içinde kendi kendini kontrol etme duygusunu bile yok edebileceğini öngörür.²² O, gücü kullanan Katoliklik, sosyalizm vb. sistemlere de eserlerinde sık sık göndermede bulunmaktadır. Ancak kendisi bu karşı çıkışlarıyla toplum tarafından sapkın bir heretik olarak görülebilmektedir.²³

Dostoyevski Rus toplumunun sağlıklı bir yapıya kavuşması için mücadele etmiş, insanların sonu belli olmayan kültürel bir buhrana sürüklendiğini göreyerek toplumun sağaltılması için yoğun bir çaba göstermiştir. *Budala* adlı eserinde roman karakterleri kültürel yozlaşmayla savrulmuş olup prens Mışkin Avrupada tedavi görmektedir. Mışkin'in sevdiği kız olan Aglae'nin annesinin Prensi göstererek söylediği “hiç olmazsa burada şu zavallının yanında Rus işi bir gözyaşı dökelim. Bütün bu batıllık, Avrupa sevdası, fanteziden başka bir şey değil. Yabancı memleketlerde biz de sadece fanteziyiz. Unutmayın bu sözlerimi, kendinizde göreceksiniz”²⁴ sözleriyle Rus toplumunun içinden geçtiği değişim ve dönüşümün, Batı hayranlığının acımasız yönünü vurgulamak istemiştir.

Dostoyevski için Rus olmak ve Rusya'da yaşamak görüleceği gibi çok önemlidir. O, her milletin kendisine has bir dini ve Tanrı'sı olduğu inancı içindedir. Bu bağlamda da yepyeni bir peygamber olgusu getirerek Rus halkının inançlarını, gelenek ve göreneklerini eserlerine yansıtarak “Rus milliyetçiliğinin oluşumunda en temel paya sahip olan Puşkin'e peygamber payesi vermekten kaçınmamıştır. Puşkin onun ortodoks milliyetçi düşünce dünyasının temel hareket noktasından biridir. Puşkin, Rus evrensel ruhunun oluşumunun sahibidir. O şöyle der. “Puşkin

20 Dostoyevski, *Budala* c.2, s.278.

21 Dostoyevski, a.g.e., c.2, s.279; Frank, Joseph, *Yeraltından Notlar*, s.174.

22 Dostoyevski, *Ölü Evinden Anılar*, Çev. Özlem Koşar, İstanbul, 2012, s.283.

23 Dinçer, Yeşim, *Ecinnilerin Gölgesinde*, İstanbul, 2009, s.124.

24 Dostoyevski, *Budala*, c.2, s.360.

görülmemiş duyulmamış bir olaydır, bize göre bir peygamberdir, çünkü Rus ulusal güç ve poeziyasının ulusalculığı, gelişimindeki ulusalculığı, gelecekteki ulusalculığı ortaya konmuştur ve peygamberce dile getirilmiştir... Ulusal bir şair olarak Puşkin, halkın gücüyle ilişkiye girer girmez, bu gücün büyük bir geleceği belirleyeceğini sezmiştir. İşte bu anlamda bir kâhin, bir peygamberdir.”²⁵ Bir diğer eserinde de Puşkin biz Ruslar için bir peygamberdir demektedir.²⁶ Burada Dostoyevski her ne kadar Puşkin'e peygamber nitelemesinde bulunmuşsa da kastedilenin teolojik bağlamda kendisine vahiy gelen peygamber olmadığını, “paradigmatik individuals” çerçevesinde, bulunduğu toplumun Dostoyevski'ye bakış açısını ve etkisini anlatmak için kullandığı bir benzetme olduğunu söyleyebiliriz.

Değişim ve dönüşümün yoğun olarak yaşandığı Rus toplumu içinde Hz. İsa kimdir? Rus toplumu için neyi ifade etmektedir? İsa'nın toplum içindeki işlevi nelerdir? Hz. İsa'nın mucizelerine ve kutsal kitaba bakışı nasıldır?

2. Dostoyevski'nin Hz. İsa Algısı

Dostoyevski'nin Hz. İsa hakkındaki düşüncesinin din algısı içinde Tanrı anlayışı ile zorunlu bir bağıntı içerdiğini söylemek zor olmasa gerekir. O halde İsa kimdir? O bir Tanrı mı yoksa vahiy ulaştırıcı bir tebliğci midir? vb. soruları cevaplandırmak gerekmektedir.

İlahi dinlerde Tanrı anlayışından sonra en çok tartışılan konulardan bir tanesi de peygamberlerin varlığı, onların görevleri, onlara insanların iman etmeleri konuları olmuştur. İnsanlar tarihsel süreç içinde zaman zaman peygamberlerle karşı karşıya gelmiştir. Bu peygamberler vasıtası ile de Tanrı insanlara iyi ve doğru olanın ne olduğunu vahyetmiştir.

Peygamberlere iman konusu önemli olmakla beraber Hristiyan ilahiyatında bu tartışma daha farklı bir boyutta ele alınmıştır. Konu Hz. İsa'nın (Oğul) peygamber olmasından ziyade onun Allah'ın kelamı olma noktasında Tanrı'nın bir diğer boyutu olarak görülmüştür. Hristiyan ilahiyatında İsa'ya söz (logos)²⁷, Mesih,²⁸ Tanrı oğlu²⁹, insanoğlu ve bazı başka³⁰ (Tanrı kuzusu, dünyanın kurtarıcısı, yaşam ekmeği, dünyanın ışığı, benim krallığım) unvanları verilir. Tanrı-İsa ilişkisi ise birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak iç içedir. Hz. İsa İncil'de Tanrı'yı baba³¹ diye andığı gibi bazen de beni gönderen³² sıfatı ile nitelemiştir. Bu bağlamda Hristiyan ilahiyatının temel tartışmasından biri Hz. İsa'nın tek tabiatlı mı yoksa çift tabiatlı-

25 Dostoyevski, Bir Yazarın Günlüğü, Çev. Kayhan Yükseler, İstanbul,2012, c.2, s.1117.

26 Dostoyevski, Puşkin Üzerine Konuşma, Batı Çıkma, Çev. Ülker Bilgin, İstanbul, 1992, s.22.

27 Yuhanna, 1-1-18;3,32-36;6,48;8,26-32;12,44-50.

28 Yuhanna, 1,41;11,27;20,31.

29 Yuhanna,1,34-49;3,16-18;5,18;11,4-27;19,7;20;28.

30 Yuhanna, 1,29;4,42;6,35;8,12;18,36-37.

31 Yuhanna, 5,19-23,36-37,43;6,40.

32 Yuhanna, 1,33;5,38.

mı olduğu üzerinde yürütülmüştür. Batı düşüncesindeki kelam felsefesi problemlerinin temelinde bu tartıma yer almış ve Hıristiyan kelamını şekillendirmiştir.

İncil'de baba-oğul ilişkisi sık sık vurgulanmış, dünyadaki düzen bu ilişki üzerine şekillendirilmiştir. Bu ilişki İncil'den aşağıda verdiğimiz ayette de açık bir şekilde ortaya konulmuştur.

“Çünkü Tanrı dünyayı o kadar çok sevdi ki, biricik Oğlu’nu verdi. Öyle ki, O’na iman edenlerin hiçbiri mahvolmasın, hepsi sonsuz yaşama kavuşsun. Tanrı, Oğlu’nu dünyayı yargılamak için göndermedi, dünya onun aracılığıyla kurtulsun diye gönderdi. O’na iman eden yargılanmaz, iman etmeyen ise zaten yargılanmıştır. Çünkü Tanrı’nın biricik oğlunun adına iman etmemiştir.”³³Bu ayette Tanrı’ya iman oğulla ilintili kılınmış, insanların kurtuluşu ise oğula iman ile mutlak ilişkilendirilmiştir. İncil’de bu ilişkiyi betimleyen buna benzer birçok söz bulmak mümkündür.³⁴

İncil’de yukarıda ortaya koyduğumuz baba-oğul ilişkisi Ortodoks Rus düşüncesinin gelişmesinin temel dayanak noktası haline gelmiştir. Dostoyevski’nin eserlerinde insanın âlemle ilişkisi Tanrı-İsa bağlamında belirlenmiştir. Bu nedenle çalışmamızın bundan sonraki bölümünde Hz. İsa’nın Dostoyevski’nin düşünce dünyasında nasıl yer edindiğini belirlemek olacaktır.

Dostoyevski’nin düşünce dünyasında Tanrı Babadır. *Logos*’un, sözün kaynağıdır. İsa’nın göndericisidir. Her şeyin sebebi, yargılayıcısı konumundadır. Bu dünyanın dışında evrensel ve mutlak her şeyin sebebi konumundadır. O, ezeli ve mutlak olanı Parfen kişisiyle “Bana bak dini duygular, sıradan hükümlerin, suç, cinayet, inkârcılık olaylarının ölçüleriyle değerlendirilemez. Bu konuda bunlar dışında olan ve ebediyen bunlar dışında kalacak olan bir şey vardır. İnkârcılık sonuna kadar buna nüfuz edemeyecek, ebediyen başka bir şeyin varlığından söz edilecektir”³⁵ şekli ile dile getirir. Yine o, “insanın ölüm anında hayatın bütün acılarından, bütün üzüntülerinden kaçıp sığınabileceği, sonsuz mutluluğa erişebileceği tek sığınak, Tanrı’ya inançtır. Tanrı benim için gereklidir. Çünkü sonsuza kadar sevilebilecek tek varlık Tanrı’dır. Tanrı varsa bende ölmeyeceğim”³⁶sözü ile Tanrı’nın gerekliliğine vurgu yapar.

Dostoyevski’de inanç en temelde mutlak varlık Tanrı (baba)’yadır. İnsanları yargılama da ona ait olacaktır. Tanrı’nın mutlaklığı karşısında insanın acizliği “Bize gelince bize ancak o acıyabilir. Herkese acıyan, her şeyi ve herkesi anlayan acıyabilir. Yalnız o acıyabilir. O hâkimi mutlaktır... O herkesi, iyileri de, kötülerini de, usulları da, bilgeleri de yargılayıp affedecektir. Sonunda herkesin işi bitti-

33 Yuhanna, 3,16-18.

34 Yuhanna, 5,18-37;6;32-46;8,16-19,25-29,42,49-55.

35 Dostoyevski, Budala, c.1.s.253.

36 Dostoyevski, Cinler, s.648-649.

ği zaman bize dönüp sizi domuzlar sizi diyecek, hayvan suretinde olan, hayvan damgasını taşıyan sizler, sizde gelin. Akıllılar, bilgeler buna itiraz edecek, Tanrım diyecekler, bunları niçin kabul buyurursunuz? O zaman Tanrı onlara onları kabul ediyorum çünkü kendilerini kabule layık görmeyenler sadece bunlardır”³⁷ sözlerinde dile getirilir. Bu düşüncelere bakacak olursak baba mutlak ve yargılayan konumunda, insan ise yargılanan, Tanrı'ya karşı sorumlu, aciz varlık konumundadır. O halde Hz. İsa'nın konumu nedir?

Dostoyevski'nin din algısında önemli olan Baba'dan ziyade oğul İsa'nın konumudur. O Baba'dan daha çok İsa'ya odaklanmıştır. İsa'nın merhametine, onun affediciliğine, insanlara özgürlüğü sunduğuna, kurtuluşun onun yolunu takip etmeye bağlı olduğuna dikkat çekilmiştir. Ona göre dünyada acımasız bir vahşet, sömürü düzeni hüküm sürmektedir. Dünyada hüküm sürmekte olan adaletsizliği Lebedev kişisi, aydınlar üzerinden dillendirerek, kabuğuna çekilmiş bir düşünür beşeriyette çok gürültü, çok sanayi, pek az da manevi huzur var diye düşünür. Ömrünü orada burada geçiren bir düşünür ise aç olan insanlığa ekmek taşıyan arabaların tekerlek gürültüsünü, manevi huzurdan üstün tutmak gerekir diye düşünür. Ben mendebur Lebedev, insanlığa ekmek taşıyan arabalara inanmıyorum. Çünkü toplu olarak insanlığa ekmek taşıdığı söylenen arabalar, şimdiye kadar olduğu gibi hiçbir ahlak dayanağı olmaksızın, o da bir zevk tatmini kabilinden, sadece bir azınlığa ekmek taşımakta; çoğunluğu kılı kıpırdamadan açıkta bırakabilmektedir” ve “ahlak temelleri zayıf bir insanlık dostunun yamyamdan farkı yoktur, kibir yanı da caba”³⁸ şeklinde toplumda ki yozlaşmışlığı, sömürüyü ifade eder. Medeniyetin yozlaşması ve çürümesinin nedeni ise insanın kendisidir. İnsanın eylemleri kendine bu sonu hazırlamıştır. Toplumdaki çürümüşlük ve yozlaşmışlık “hepsi, herkes, hepimiz çürüdük”³⁹ şeklinde açıklanır.

Dostoyevski toplumda İsa'nın rolünün ne olduğunu ise *Karamazov Kardeşler'de Büyük Sorgu Yargıcı* diyalogunda İsa'nın Sevilla şehrinde yeryüzüne tekrar inmesi ve onun tutuklanıp hapsedilmesinin akabinde Sorgu yargıcı ve İsa arasında geçen konuşmada dillendirmiştir. Diyalogda, İsa'nın insanlara Tanrı'nın en önemli nimeti özgürlüğü insanlara verdiği, ama insanların kendi elleriyle özgürlüklerini başkalarına verdikleri, var olan sistemlerin insanların özgürlüklerini ellerinden almak için uzun çaba harcadığı, Hz. İsa'nın tekrar geri gelişinin mevcut durumu bozacağı kaygısı, *Sorgu Yargıcı* tarafından İsa'ya karşı dillendirilmektedir.

Diyalogun konusu, Hz. İsa'nın kızgın çöl taşlarının ekmek olması karşılığında, insanların özgürlüklerinden vazgeçmeleri önerisine karşılık İsa'nın özgürlüğü tercih etmesidir. Oysa insanlık şimdi karnını doyurmak uğruna köleliğe razı olmaktadır. Sorgu Yargıcı İsa'ya Eğer sen o zaman yeryüzü nimetlerini kabul etmiş

37 Dostoyevski, Suç ve Ceza, Çev. Muttalip Özkan, İstanbul, 2003, c.1, s.43.

38 Dostoyevski, Budala, c.1, s.71.

39 Dostoyevski, a.g.e., c.1, s.76.

olsaydın gerek tek tek, gerekse toplu olarak bütün insanların ezeli bir derdini halletmiş olurdun. Oysa sen, insan özgürlüğünü ele geçirecek yerde olabildiğince artırdın, insanların iç âlemine sonsuzluğa kadar sürecek acılar kattın. Bu bağlamda da sen, mucize, sır ve otoriteyi teptin demiştir.⁴⁰

Diğer bir durum olarak “sana sekiz yüzyıl önce dünyanın bütün krallıkları gösterilmiş ve Tanrı seni bağışlamak istemişken, sen onları almayarak reddettin. Dolayısı ile onları biz aldık. Roma ile Sezar kılıcını alınca kendimizi yeryüzünün tek hakanı ilan ettik. Oysa sen Sezar kılıcını o zaman alabilirdin? Niçin teptin o son bağışı. Oysa son bağışı kabul etseydin, insanları yeryüzünde bütün aradıklarına kavuştururdun”⁴¹söylemi ile yeryüzü cennetinin reddedilmesi eleştirilmiştir. Bu noktada da Sorgu Yargıcı İsa’ya sen özgürlüğü tercih etmekle insanlara, onlara taşıyamayacakları bir yük yükledin, oysaki insanlar bir parça ekmek için senin verdiğin o özgürlüğü satmışlardır fikrini savunur. Sorgu Yargıcı İsa’ya işte senin özgürlük verdiğin insanlığın trajik durumu bu demektedir.

Hz. İsa’nın Sorgu Yargıcı ile olan diyalogunda da görüleceği üzere, İsa onlara özgürlüğü sunan oğul konumundadır. İnsanlar ise onun kendilerine sunduğu nimetin farkında olmamışlardır. Ancak İsa’nın hala sunduğu özgürlüğü insanların keşfedeceği inancını da korumakta olduğunu söyleyebiliriz. O İsa’nın bu yönüne sık sık dikkat çekmiştir.

Hz. İsa yukarıda belirttiğimiz gibi insanlara özgürlüğü vermekle kalmamış Tanrı’nın sözünü insanlara ulaştıran oğul, dünyanın ışığı, kurtarıcı ve yol göstericisidir. İnsanların onca hengâme içinde sığınacağı tek kurtarıcıdır. Dostoyevski İsa’ya olan inancını dile getirmiştir. İsa’ya olan inanç insanın acı çekme, pişmanlık duyma, tekrar yaşama sarılma umududur. İsa insanların yaşama umududur. O, İsa’ya olan mutlak inancını Şatov’un düşüncelerinde dile getirir.

Nikolay Vsevolodoviç: Tanrıya inanıyor musunuz?

Şatov: Ben Rusya’ya onun ortodoksluğuna inanıyorum. İsa’nın bedenine inanıyorum. Onun Rusya’da ortaya çıkacağına inanıyorum. İnanıyorum.

Nikolay Vsevolodoviç. Ya Tanrı’ya? Ya Tanrı’ya?

*Şatov. Tanrı’ya. Tanrı’ya da inanacağım.*⁴²

Hz. İsa’nın tanrısal yönüne yapılan vurgu, *Budala* adlı eserinde Holbein’in *Ölü İsa’nın Mezardaki Bedeni*(1521) adlı tablo karşısında geçirilen şok durumu ve bu şok durumunun kendisin de bırakmış olduğu etkide dile getirilir. Bu tablo da İsa, Holbein tarafından geleneksel Hıristiyan resimleri dışında çarمیhtan indirildikten sonra her yeri işkence görmüş bir şekilde resmedilmiştir. İşte bu durum Dostoyevski’ye şok yaşatmaktadır. Ona göre Tanrı olan İsa insanlar tarafından

40 Dostoyevski, Karamazov Kardeşler, Çev. Nihal Yalaza Taluy, İstanbul, 2013, s.336-339.

41 Dostoyevski, a.g.e., s.343.

42 Dostoyevski, Cinler, s.256.

işkence edilerek öldürülmüş ve İsa kendisini koruyamamıştır. İşte bu âcizane durum Dostoyevski'yi korkutmakta ve şok yaşatmaktadır. Çünkü o İsa'ya, Tanrı'nın oğluna bu muameleyi uygun görmemektedir.⁴³ Bu düşüncesini de açık şekilde dile getirmekten kaçınmamıştır.

“*Sen Tanrı'ya inanır mısın?*

Soruşun ve bakışın tuhaf dedi prens

-Bu tabloyu (Hans Holbein henüz çarmıhtan indirilmiş İsa) seyretmeyi severim diye mırıldandı.

- Bu tabloyu mu? Ama bu tablo insana imanını kaybettirir.

- zaten kayboluyor.⁴⁴

Dostoyevski'nin düşünce dünyasında İsa'nın konumu İncil'deki konumu ile benzerlik göstermektedir. Hıristiyan kelamındaki teslis inancının yansıması açıkça görülür. İsa Tanrı'nın oğlu, insanları kurtarıcıdır. Ancak oğul olarak İsa'nın çarmıha gerilmesinde içine düştüğü trajik durum insan olarak Dostoyevski'nin duygularında paradoksal bir duygu karmaşasına da sebebiyet verebilmektedir. Bu bağlam da görüleceği üzere İslam düşüncesinde var olan peygamberlik anlayışının, Dostoyevski düşüncesinde mevcut olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.

3. Dostoyevski'nin Peygamber Algısında Mucizenin Yeri

Mucize peygamberlerin kendilerini Allah'ın bir elçisi, resulü olduklarını ispat etmeleri için kendilerine verilen, tabiatın olağan işleyişi dışında gelişen, determinizme aykırı görünen harikulade olaylara verilen isimdir. İlahi dinlere baktığımız zaman peygamberler mucizelerle desteklenmiştir. Bu mucizeler Allah tarafından (cc) bir delil olarak peygamberlere verilmiştir.

Kutsal kitaplara baktığımız zaman peygamberlere verilen mucizeleri anlatan birçok misalle karşılaşırız. Mucizeler halkı inanmaya ikna etmede önemli bir rol oynar. Ancak mucizenin inancın esas unsuru olduğunu söylemek ise zordur. Nice mucizevi duruma insanlar sihir gözüyle baktıkları için imandan kaçınmışlardır. İncil'de Hz. İsa'nın ölülere diriltmesi, hastaları iyileştirmesi vb. misallerle doludur. O halde Dostoyevski mucize ve mucizenin etkisine nasıl bakmaktadır?

Dostoyevski'nin Peygamberlik ve mucizeye bakışı ise; İsa'nın oğul olarak Allah'ın hükümlerini sürdürdüğü inancı içindedir. İsa, *Tin*'in devamıdır. Yani Allah'ın *Oğul*'da tezahürüdür. Bu bağlamda da o, İsa'nın mucize olarak yaptığı şeylere mucize olarak bakmaz, Allah'ın Ona verdiği mucizeyi ve otoriteyi onun kabul etmediğini söyler. Bu düşüncesini *Büyük Sorgu Yargıcı* diyalogunda açıklar. İsa

43 Dostoyevski, Anna, Fyodor Dostoyevski, Bir Yaşam, Anılar, Çev. M. Tahsin Yalım, İstanbul, 2004, s.127.

44 Dostoyevski, Budala, Çev. Nihal Yalaza Taluy, İstanbul, 1969, c.2,s.250-251.

bu diyalogda kendisine sunulan mutluluk, otorite ve mucizeyi ret ederek mutlak inanca dikkat çekmiştir.⁴⁵ Mucize olarak görülenler ise Oğul'un hükümranlığı olarak görülmelidir. Mucizeler Oğul'un hükümranlığının sonucu ise, insanlar nazârında mucizeler nasıl karşılanmaktadır?

Dostoyevski'nin mucizeye bakışında temel husus mucizenin inanca karıştırılmamasıdır. Mucize inanma hususunda bireylere pek fazla bir tesirde bulunmamaktadır. İnanan insan mucize gerçekleşmeden inancının gereğini yerine getirmelidir. O bu konudaki düşüncelerini açıkça dile getirir. Şöyle ki *Karamazov Kardeşler* adlı eserinde inançsız Smerdyakov ile diğerlerinin inanç üzerine olan tartışmalarında bu durum açıktır.

Smerdyakov "kitabımızda zerre kadar imanınız varsa karşınızdaki dağın denize inmesine emredin Daha ilk buyruğunuzda yerine gelir der. Pekâlâ, ben bir zındığım, siz imanı bütün bir insansınız, öyleyse emir verin de şu dağ denize değil de bahçemizin arkasında akan kokmuş dereye insin. Emriniz dinlenmeyecektir. İstedığınız kadar bağırıp çağırın, dağ yerinden kıpırdanmaz. Bu sizin de gereği gibi inandığınızı gösterir."⁴⁶"Sırtımın derisi yarısına kadar yüzüldükten sonra bağırıp çağırsan bile dağ yerinden kıpırdamayacaktır. O anda insan değil imanını aklını bile kaybeder"⁴⁷Smerdyakov düşünceleri ile açık bir şekilde İsa'yı yadsımakta, İncil'i yok saymakta, inancı sarsmakta, inananlarla dalga geçmekte, apaçık bir inançsızlık örneği sergileyerek bunun olmayacağını dile getirmektedir. İnançsız için mucizenin gerçekliğinin ve inandırıcılığının söz konusu olamayacağını söylemektedir.

İnanan insan için mucize anlamlı bir durumdur. Ancak Dostoyevski mucizeyi inancı için bir delil olarak görmemektedir. Mucize sadece inanca bir dayanak olmaktadır. İnanan kişi mucizeyi görmeden de inanca meyilli ve kabullenmiş ya da kabullenmeye hazır bir durumda bulunmaktadır. O bu durumu da "mucize, gerçekçide hiçbir kaygı uyandırmaz. Gerçekçide iman uyandıran, mucize değildir. Gerçekçi, zındıklık yolunu tutmuşsa, bir mucize görse bile kendinde buna inanamamasını sağlayacak güç ve yeteneği bulur. Mucize yadsınamaz durumda olsa bile boyun eğmez; duygularına sırt çevirir. Kabule yanaştığında ise bunu mucize saymaz, şimdiye kadar bilmediği bir olay olarak görür. Gerçekçinin imanı mucizeden doğmaz; iman mucizeleri doğurur. Böyle bir kimse bir kere iman edince artık gerçekçiliğinin zorunluluğu olarak mucize olanağını da kabul etmek zorunda kalır. Havari Thomas, görmeden inanmayacağını söylemiş mucizeyi görünce de, "Rabbimsin, Tanrımsın" demişti. İnanmasının nedeni mucize miydi?⁴⁸ Herhalde değil; inanmak istediği için inanmıştı. Hatta belki, görmeden inanmayacağım" de-

45 Matta,4,1-11.

46 Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*, s.169.

47 Dostoyevski, a.g.e, s.171.

48 Yuhanna,20,24-30.

diği zaman bile varlığının en saklı köşesinde tümüyle iman etmişti⁴⁹ sözü ile dile getirir. Görüleceği üzere mucize Dostoyevski'nin düşüncesinde inanç için, iman için gerekli değildir.

Yine mucizeye inanç konusu *Cinler* adlı eserinde Nikolay Vsevolodoviç ile rahip Tihon arsında geçen konuşmada gizlidir. Konuşma ikisi arasında aşağıda geçtiği şekilde gerçekleşmiştir.

“Nikolay Vsevolodoviç:- Tanrı'ya inanır mısınız?

Tihon: İnanıyorum.

N:İnanan insan dağa yerinden oynadı derse oynar. Siz dağı yerinden oynatabiliyor musunuz?

T: Tanrı buyurursa oynatabilirim.

N: O zaman onu Tanrı oynatmış sayılır. Hayır, siz Tanrı'ya olan inancınıza armağan olarak siz oynatabilir misiniz?

T: Belki de oynatamam.

N: Belki buda fena değil, ama hala kuşku ediyorsunuz değil mi? Bunu beklemezdim işte sizden.

T: Evet Belki de tam değildir inancım.

N: Ne olursa olsun, Tanrı'nın yardımıyla olsa da, dağı yerinden oynatabileceğiniz inaniyorsunuz ya, doğrusu buda az bir şey değildir. Hiç değilse inanmak istiyorsunuz.”⁵⁰

Nikolay Vsevolodoviç inancı ve mucizeyi sorgulamakta, mucizeye farklı bir anlam yüklemektedir. Aslanan inanan insanın mutlak inancının neticesi, istediği anda mucizeyi yerine getirebilmesidir. Eğer mucize Tanrı iradesine bağlanıyorsa zaten mucize olmamaktadır. Ama mucizenin Tanrı iradesi ile meydana gelmesini de inanç evresi içinde önemli bir aşama olarak görmektedir. O, imanı tam insanların mucizeyi meydana getireceğine inanır. Bu bağlamda da Dostoyevski'ye göre İsa'nın yaptıklarının zaten mucize olmayacağı ortaya çıkmaktadır. Çünkü o, Hıristiyan inancı içinde oğul olarak inancının gereği istediği şeyleri yerine getirmiştir.

Kanaatimizce Dostoyevski inanç bağlamında, mutlak inancı, delilsiz imanı savunduğu için mucizeye olumlu bakmamaktadır. İnanan insanın zaten inandıktan önce inanmaya temayüllü olduğunu düşünmektedir. Hz. İsa'nın mucize olarak gösterdikleri ise mucize değil *Oğul*'ün hükümlerliği, Tinin (geist) açılımı olarak görülmelidir.⁵¹ İslam düşüncesinde ise Hz. İsa'nın bir peygamber ve insan

49 Dostoyevski, Karamazov Kardeşler, s.27.

50 Dostoyevski, Cinler, s.671.

51 Tanrının kendi babası olduğunu söyleyerek kendisini Tanrı'ya eşit kılmıştı (Yuhanna,5,18) Baba ne yaparsa oğulda aynı şeyi yapar (Yuhanna,5,19) Baba nasıl ölüleri diriltip onlara yaşam veriyorsa, oğulda dilediği kimselere yaşam verir. (Yuhanna,5,21)

olduğu inancı göz önüne alınırsa onun mucizelerinin Allah (c.c) dileme ve iradesi ile olduğu açık bir şekilde söylenebilir. Dostoyevski'nin mucize konusundaki düşünceleri İslam ve Hıristiyan ilahiyatındaki, Tanrı, vahiy ve mucize anlayışının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. İslam kelimasında Tanrı'nın vahiy, mucize ve peygamber ile olan bağıntısı kesin çizgilerle ayrılmıştır. Yine onda insanların imanının neticesi meydana gelen fiiller mucize olarak tanıtılmış olup, bu fiiller İslam düşüncesinde keramet karşılığı ile ifade edilmiştir.

4. Dostoyevski'nin Hz. Muhammed ve İslam'a Bakışı

Dostoyevski'nin eserlerinde ve düşüncelerinde diğer din ve peygamberlere bakışı da yer almaktadır. Onun diğer dinlere bakışı Hz. İsa'yı Katoliklerin decala dönüştürdüğü inancıyla benzerlik taşır. Hıristiyan mezhebi olan Katoliklere bakışı önyargılı olup Ortodoks ve pan-slavist düşünüşünün neticesidir. Benzer şekilde onun diğer dinlerin peygamberlerine ve müntesiplerine bakışı da milliyetçi düşünceleri nedeniyle önyargı içermektedir. Rus olmayan her şeye karşı durmuş, İsa'nın Rusya'da yeniden doğuşunu hayal etmiştir. O halde onun diğer dinlerin peygamberlerine ve müntesiplerine bakışı nasıldır? sorusu Dostoyevski'nin az da olsa İslam'a ve Hz. Muhammed'e bakışını anlaşılır hale getirecektir.

Dostoyevski diğer dinleri, özellikle İslam'ı bilmektedir. Bu durumu biz onun kendi sözlerinde dile getirdiğini görürüz. O Sibiry'a sürgünü yıllarında başucundan İncil'i hiç eksik etmemiş olup kardeşinden de kendisine bir mektubunda Kur'a-1 Kerim göndermesini istemiştir. "Kur'an-1 yolla bana. Sonra Kant'tan, Hegel'den kitaplar yolla. Geleceğim bütün bu kitaplara bağlı... Şimdi romanlar dramlar yazacağım. Ama okuyacak daha çok, pek çok şeyim var. Beni unutmama sakın."⁵² Yine o Puşkin'in *Kur'an'a Öykünmeler* adlı eserine atıfta bulunur.⁵³

Dostoyevski'nin Hz Muhammed'e bakışı Batılı oryantalistlerin⁵⁴ bakışı ile paralellik göstermektedir. O, Hz Muhammed'in saralı olduğu kanaatini taşımaktadır. Hz peygamberin vahy ile muhatap olduğu anı sara hastalığı ile tasvir eder. Vahiy esnasında peygamberin yaşadığı hali kendi sara hastalığı ile karşılaştırmakta ve Hz. Muhammed'in yaşadığı ruh halini iyi bir şekilde anladığı ve algıladığı iddiası içindedir. Bu bakışını *Budala* isimli eserinde Mışkin karakteri üzerinden şöyle tasvir etmektedir.

"Prens saralı hali ile bazen duygu dolu anlar yaşamakta ve bunu çok önemli görmektedir. Bu an bütün hayata bedel diyebilmektedir. Havarinin "zaman mefhumu olmayacak" sözünü anlıyorum. Belki de saralı Muhammed, bir desti

52 Düz, Orhan, Dostoyevski, İstanbul, 2001, s.30-31.

53 Dostoyevski, Bir Yazarın Günlüğü, c.2 s.1116.

54 Caetani, W. Muir, Mac Donald, D. S. Morgoliouth vb. müsteşrikler de peygamberin saralı olduğu iddiasında bulunmuşlardır. (Hıdır, Özcan, XX. Yüzyıl Oryantalist Çalışmalarda Hz. Peygamber İmajı, İLAM, İstanbul, 1998, c.3., sa.2, s.144.)

*suyun dökülmesi kadar sürmeyen böyle bir anda Allah'ın mekânlarını ziyaret edebilmişti diye eklemişti.*⁵⁵

Hz. Muhammed hakkındaki yukarıda dile getirilen düşünceler Tanrı'nın olmadığı savından hareketle "Tanrı insan" olmak için intihar eden saralı Krillov hakkındaki düşünceleri dile getirirken de aynen tekrar eder ve şöyle der. "Dikkat edin kendinize Krillov. Sara nöbetinin çoğunlukla böyle başladığını duydum. Nöbetlerden önceki bu duyguyu bir saralı ayrıntılarıyla anlatmıştı bana. Anlattığı şeyler noktası noktasına sizinkiyle aynı. Beş saniyeden fazla olsa da dayanılmaz diyordu o da. Muhammed'in ibriğini anımsayın. Atıyla cenneti dolaşıp dönünceye dek boşalmamıştı içindeki su. Bu ibrik de aynı beş saniyeyi gösteriyor. İçinizi dolduran huzurda pek andırıyor, oysa Muhammed de saralıydı. Dikkat edin kendinize Krillov, saraya yakalanacaksınız."⁵⁶

Dostoyevski'nin Hz. Muhammed'e bakışı olumsuz olduğu gibi tebliğ ettiği din İslam'a bakışı da olumsuzdur. Bu düşüncesinde siyasal görüşlerini aktardığı günlüğünde dile getirmiştir. Günlüğünde İslam dinine bakışı çok katı ve olumsuzdur. İslam'ın siyasal temsilcisi olarak gördüğü Osmanlı İmparatorluğuna karşı çıkmakta ve İstanbul'un işgal edilerek elde edilmesini savunmaktadır.⁵⁷ Aynı şekilde Arapları da kötü bir millet olarak tasvir etmekten geri kalmamıştır. Araplar'ı Allahsız Agaryan'lar olarak görür.⁵⁸ Osmanlı orduları balkanlarda Slavlara işkence eden bir konumda tasvir edilmektedir. İslam'ın savunucusu olarak gördüğü Osmanlı ordularını anlatan düşüncesi bakışını daha açık kılacaktır.

"Yüzlerce binlerce Hristiyan zararlı böcekler gibi eziliyor, yeryüzünden kökleriyle birlikte yok ediliyor. Öldürülen erkeklerin gözleri önünde kız kardeşlerinin ırzına geçiliyor, anaların gözleri önünde çocuklar, bebekler süngülere çekilerek havaya kaldırılıyor, köyler kasabalar tek tek yok ediliyor, kiliseler yakılıp yıkılıyor, aklınıza ne gelirse yerle bir ediliyor. İşte bu canavarlıkları yapanlar uygarlığın can düşmanı vahşi, rezil Müslüman yığınlarıdır. Sistemli olarak bir halkı toptan yok etmektir bu"⁵⁹ demektedir. Görüleceği üzere Dostoyevski İslam'a ve Müslümanlara karşı olumsuz ve nefret dolu bir söylem içerisinde bulunmaktadır.

Dostoyevski Ortodoks Rus düşüncesinin iyi bir savunucusu olduğu için diğer dinlere olumsuz bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. Kurtuluşu Rus düşüncesinde görmüştür. Ancak o, *Ölü Evinden Anılar* adlı eserinde siyasal söylemlerinin aksi bir tavır takınarak Müslümanları olumlu olarak ele almıştır. Müslüman olan Nurağa ve Ali kişileri iyi ve olumlu tasvir edilir. O Nurağa hakkında şöyle düşünmektedir. Güler yüzlü, herkese dostane söz söyleyen, hırsızlığa, kirli oyunlara, sarhoşluğa

55 Dostoyevski, Budala, s.259.

56 Dostoyevski, Cinler, s.579.

57 Dostoyevski, Bir Yazarın Günlüğü, c.1, s.410.

58 Dostoyevski, Bir Yazarın Günlüğü, c.2, s. 692,857,925.

59 Dostoyevski, Bir Yazarın Günlüğü, c.1, s.428. Ayrıca bkz. a.g.e. c.2, s. 633,692,857,921-925.

kısaca her türlü onursuz işe kızan, cezaevinde kaldığı sürece kimsenin malına el uzatmayan, kimseye küçük düşürücü davranışta bulunmayan, duaları içten, dindar, Ramazan da sofular gibi ağzına yiyecek içecek sürmeyen, bütün gece dua eden ve herkes tarafından sevilen, herkesin güvendiği bir kişi idi. Mahkûmlar onun için Nurağa aslan gibidir derlerdi, böylece lakabı aslan olarak kalmıştı.⁶⁰ O, Nurağa'da olan bu iyi hasletlere tepkisini "sağ olasın iyi kalpli Nurağa" sözü ile dillendirir.

O'nun yine Ali ve kardeşleri hakkındaki düşünceleri de olumludur. Ali çocuksu gülümsemesi hileden hurdadan uzaktı; iri kara gözlerinin merhametli bakışı bana tuhaf bir memnuniyet veriyor, yaşadığım bunalımı ve mutsuzluğu alıp götürüyordu.⁶¹O, saf bir bakire kadar erdemliydi.⁶² Onunla tanışmamızı hayatımın en iyi tecrübelerinden biri sayıyorum. Kimi insanların tabiatı öylesine güzeldir, Tanrı onlara öylesine zenginlik bağışlamıştır ki, zamanla bu insanların değişip bozulabilmeleri imkânsızdır söylemi ile belirtir. Dostoyevski'nin Ali ve kardeşleri hakkındaki son değerlendirmesi ise hem Müslümanların İsa'ya bakışını hem de kendisinin nasıl bir beklenti içinde olduğunu tasvir etmesi bakımından önemlidir. "İyi niyetli saf Müslüman gülümsemeleriyle (bu gülümsemenin en çok da azametini severim) bana döndüler ve İsa'nın da Tanrı'nın peygamberi olduğunu, birçok büyük mucize gerçekleştirdiğini onayladıklarını, çamurdan bir kuş yaptığını, kuşa üflediğini, kuşunda uçtuğunu ve bunun onların kitabında da yazdığını söylediler. Bunu söylerken İsa'nın övülmesinden gurur duyacağımdan emindiler, özellikle Ali, ağabeylerinin bu şekilde benim gönlümü almak istemelerinden fazlasıyla memnundu."⁶³

O, Müslümanların dışında Yahudilere karşı da olumsuz bir tavır içindedir. Yahudi olan bir şahsın karakterini tahlil ederken kullandığı kavramlar, onun Yahudiliğe bakışını azda olsa verecektir. O Yahudi'yi kurnaz, hayâsız, küstah aynı zamanda ödlele olarak tasvir etmektedir.⁶⁴ Aynı zaman da o siyasal olarak da Yahudilere karşı geliştirdiği olumsuz tavrını her zaman korumuştur. Onları Rus toplumu için zararlı, onları sömüren, maddiyatçı kişiler olarak görür. Hatta bu bağlamda onların Rusya için gereksiz olduğunu söyler. Yahudiler sahip oldukları konum nedeniyle Rus devleti içinde "status in statu" (devlet içinde devlet) ayrıcalıklı bir konum elde etmişlerdir.⁶⁵

Dostoyevski'nin bu eserinde sürgün yıllarında Rusya'da yaşadığı yılların anısını yazdığı göz önüne alınacak olursa anılarında ki diğer karakterler hiç bu kadar olumlu tasvir edilmemiştir. Kanaatimizce İslam dininin ahlaki değerlerinin yansıdığı bu kişiler Dostoyevski'yi etkilemiş olsa gerektir. Oda bu olumlu etki-

60 Dostoyevski, Ölü Evinden Anılar, s.106,206.

61 Dostoyevski, a.g.e., s.107.

62 Dostoyevski, a.g.e., s.108.

63 Dostoyevski, a.g.e., s.111.

64 Dostoyevski, a.g.e., s.114.

65 Dostoyevski, Bir Yazarın Günlüğü, c.1, s.121-122,c.2,740.

lenmenin sonucu olarak Müslümanların ahlakının olumlu olan yönlerini tasvir etmek zorunda kalmıştır. Her ne kadar Hz. Muhammed'i saralı olarak tasvir etse de, Osmanlı devletini Rus düşüncesi için tehlikeli görse de kişilere yansıyan İslam dininin ahlaki güzelliğinden kaçmamıştır.

Sonuç

Dostoyevski için Peygamber algısı nedir sorusuna verilebilecek cevap Rus Ortodoks düşüncesi içinde kalınarak cevaplanabilecektir. İsa ona göre Rusya'nın yeniden kurtuluşunu sağlayacak Tanrı'nın *Oğlu ve Kelamı*dır. Hz. İsa Hıristiyan kelimelerindeki gibi algılanmış olup Tanrı'nın oğludur. Bu bağlamda İslam dinindeki peygamber tasavvuru gibi bir tasavvurdan bahsedebilmek imkânsızdır. O diğer din ve Peygamberlere karşı olumsuz bir tavır takınmış olup, Batı düşüncesinde yaygın olarak iddia edilen Hz Muhammed'in saralı olduğu fikrini dile getirmiştir. Hz. Muhammed'in sadece bu yönüne vurgu yapması onun kasti olarak böyle bir yaklaşımı sergilediği düşüncesini akla getirmektedir. Pan-Slavist düşüncesi nedeniyle siyasal olarak o İslam karşıtlığı içinde olmuştur. Bu bağlamda İslam'ın temsilcisi olarak düşündüğü Osmanlılara düşmanca bir tavır takınmıştır.

Kaynakça

Kur'an-ı Kerim

Kitab-ı Mukaddes

Dostoyevski, Fyodor Mihailoviç, *Suç ve Ceza*, Çev. Muttalip Özkan, İstanbul, 2003.

-----, *Cinler*, Çev. Ergin Altay, İstanbul, 2013.

-----, *Karamazov Kardeşler*, Çev. Nihal Yalaza Taluy, İstanbul, 2013.

-----, *Karamazov Kardeşler*, Çev. Ergin Altay, İstanbul, 2012.

-----, *Yer Altından Notlar*, Çev. Sabri Gürses, İstanbul, 2013.

-----, *Ölü Evinden Hatırlar*, Çev. Özlem Koşar, İstanbul, 2012.

-----, *Kumarbaz*, Çev. Nihal Yalaza Taluy, İstanbul, 2009.

-----, *Budala*, Çev. Nihal Yalaza Taluy, İstanbul, 1969.

-----, *Bir Yazarın Günlüğü*, Çev. Kayhan Yükseler, İstanbul, 2005.

-----, *Puşkin Üzerine Konuşma, Batı Çıkmazı*, Çev. Ülker Bilgin, İstanbul, 1992.

Akay, İhsan, *Dostoyevski*, İstanbul, 1959.

Barrett, William, *İrrasyonel İnsan*, Çev. Salih Özer, İstanbul, 2003.

Berdyaev, Aleksandroviç Nikolay, *Dostoyevski*, Çev. Ender Gürol, İstanbul, 1998.

Camus, Albert, *Başkaldıran İnsan*, Çev. Tahsin Yücel, İstanbul, 2013.

Dinçer, Yeşim, *Ecinnilerin Gölgesinde*, İstanbul, 2009.

Dostoyevski, Anna, Fyodor, *Dostoyevski, Bir Yaşam, Anılar*, Çev. M. Tahsin Yalım, İstanbul, 2004.

Frank, Joseph, *Yeraltından Notlar*, Çev. Sabri Gürses, İstanbul, 2003.

Güçlü, Abdülbaki, Uzun, Erkan, Uzun, Serkan, Yolsal, Ümit Hüsrev, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, 2002.

Hıdır, Özcan, *XX. Yüzyıl Oryantalist Çalışmalarında Hz. Peygamber İmajı*, İLAM, İstanbul, 1998.

Nietzsche, Friedrich, *Deccal, Hıristiyan Karşıtı*, Çev. Arzu Yarbaş, İzmir, 2011.

- Troyat, Henry, *Dostoyevski*, Çev. Leyla Gürsel, İstanbul, 2004.
Walicki, Andrzej, *Rus Düşünce Tarihi*, Çev. Alâeddin Şenel, Ankara, 1987.
Zweig, Stefan, *Üç Büyük Usta, Balzac, Dickens, Dostoyevski*, Çev. Ayda Yörükkan, İstanbul, 1995.
Düz, Orhan, *Dostoyevski*, İstanbul, 2001
Turgenyev, *Babalar ve Çocuklar*, Çev. Hasan Ali Ediz, Vasıf Onat, İstanbul, 1999.